

EŞREFZÂDE İZZEDDİN EFENDİ

(bk. İZZEDDİN EFENDİ, Eşrefzâde).

EŞTER (الأشتر)

Mâlik b. el-Hârîs b. Abdiyegûs el-Eşter en-Nehâî (ö. 37/657 [?])

Hz. Ali'nin sadık taraftarı olan meşhur Arap cengâveri.

Yemen asıllı Mezhic kabilesine mensuptur. Bi'setten önce doğduğu halde Hz. Peygamber'i görememiştir. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kumandasında Bizans'la yapılan savaşlarda kendini gösterdi. Yermük Savaşı'nda (15/636) bir gözünü kaybettiği için "Eşter" (göz kapakları ters çevrildiği) lakabıyla meşhur oldu. Hz. Ömer'in Câbiye'deki toplantisına katılan emirler arasında yer alan Eşter Hz. Ömer devrinin son yıllarından itibaren Küfe'de oturmaya başladı ve şehrin en nüfuzlu kişilerinden biri oldu. Hz. Osman zamanında halkı halife aleyhine isyana teşvik ettiği için Vali Said b. Âs tarafından birkaç arkadaşıyla birlikte Dimâşk'a Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yanına gönderildi (33/653-54). Bunların davranışlarından rahatsız olan Muâviye de kendilerini Küfe'ye geri yolladı. Halife aleyhindeki faaliyetlerini sürdürmeleri üzerine Abdurrahman b. Hâlid b. Velid'in yanına Humus'a sürgün edildiler. Hz. Osman'ın evinde muhasara edenler arasında Eşter de vardı, hatta bazı kaynaklar onu katiller arasında gösterir.

Hz. Ali halife seçilince Eşter Küfeliler adına ona biat ettiği gibi bazı muhalifleri de biata zorladı. Eşter Cemel, Sıffîn, Nehrevan savaşlarına katıldı ve önemli görevler üstlendi. Sıffîn'de Hz. Ali'nin süvari ve piyade kuvvetlerine kumanda etti. Leyletülherîr'de Muâviye'nin ordusunu bozguna uğratmak üzere iken Amr b. Âs'ın hilesiyle savaşın durdurulması söz konusu olunca Eşter buna şiddetle karşı çıktı, fakat Hz. Ali'nin ısrarları sonucunda savaşı durdurdu. Taraflar arasındaki anlaşmazlığın hakemlere havale edilmesi sırasında bazı kişiler Hz. Ali adına onun hakem olmasını teklif ettilerse de Hz. Osman'ın öldürülmesi olayına karıştığı için bu teklif reddedildi. Sıffîn Savaşı'nın ardından el-Cezîre'ye dönen Eşter, kısa bir süre sonra Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk'in yerine Mısır valiliğine tayin edildi. Muâviye bunu öğrenince Kulzûm (veya Arîş) âmiline ha-

Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin'in *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Ktp., Orhan Gazî, nr. 1018/11)

hibi amcası Abdülkâdir Necib Efendi'nin yanında tamamladı. Yâkubefendizâde Nûri'nin çocuksuza olarak vefatı üzerine Setbaşı'ndaki Çarşamba Dergâhı'nın şeyhliğine getirildi. Tekke şeyhliği yanında Emîr Sultan Camii'nin cuma vazîliği görevini de yürüten Ahmed Ziyâeddin genç yaşta vebadan öldü ve Eyüp Efendi Tekkesi mihrabı önüne defnedildi.

Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin tek eseri *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ* adını taşımaktadır. İsmâil Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* adlı eserine zeyil olarak kaleme alınan *Gülzâr-ı Sulehâ* 1135-1196 (1723-1782) yılları arasında Bursa'da vefat etmiş olan şeyh, vâiz, vali, müderris, dede, şair ve hattatların hal tercümelerini ihtiva etmektedir. 216 şahıs hakkında bilgi veren eser beş "gülbîn" ve beş "fasıl"a ayrılmıştır. Birinci gülbîn meşâyih, ikinci fasıl vâizân, ikinci gülbîn mevâlî, ikinci fasıl müderrisîn, üçüncü gülbîn dedegân, üçüncü fasıl sulehâ, dördüncü gülbîn şuarâ, dördüncü fasıl nüdemâ, beşinci gülbîn hattâtân, beşinci fasıl mûsikîşinâsân, tabîbân ve türendâzâna ayrılmıştır.

Süleyman Hâlis'in *Vefeyât*'ından faydalanılarak hazırlanan *Gülzâr-ı Sule-*

hâ da yer alan şairler şunlardır: Belîğ, Feyzî, Hakkî, Hulvî, Levhî, Naîm, Râkım, Şeref. Kitapta elli iki sūfî eser ve menkıbeleriyle tanıtılmıştır. Bunlar arasında Niyâzî-î Mısırî'nin halifesi Gazzî Ahmed Efendi, Rûhu'l-beyân sahibi İsmâil Hakkî Bursevî, Eşrefzâde İzzeddin Efendi gibi meşhur sūfiler de vardır. *Gülzâr-ı Sulehâ*'nın Millî Kütüphane (FB, nr. 176), Bursa Eski Basma ve Yazma Eserler Kütüphanesi ile (Orhan Gazî, nr. 1018/2) Mehmed Şemseddin'de (Ulusoy) birer nüshası bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazî, nr. 1018/2; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Âf Efendi Ktp., nr. 1923, vr. 14*; Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Ravzatü'l-müflihîn*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazî, nr. 1041, vr. 1^b; *İzâhu'l-meknân*, II, 376; *Sicill-i Osmânî*, IV, 681; Mehmed Şemseddin, *Yadıgâr-ı Şemsî* (eserin basılmamış bölümü, Mustafa Kara özel kütüphanesi), s. 694-695; *Osmanlı Müellifleri*, II, 103; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 409; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, İstanbul 1990, I, 58; Kadir Atlansoy, *Bursa Vefeyatnâmelerindeki Şairlerin Biyografileri* (doktora tezi, 1993), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 80.

MUSTAFA KARA

ber gönderip Eşter'i zehirlediği takdirde kendisini yirmi yıllık haraçtan muaf tutacağını bildirdi. Bunun üzerine âmil konakladıkları bir sırada ikram ettiği bal şerbetine zehir katarak Eşter'i öldürdü. Bazı kaynaklar bu olay için Recep 37 (Aralık 657), bazıları ise 38 (658-59) tarihini kaydederler. Muâviye Eşter'in ölüm haberini Dimaşq Camii minberinden ilân ettirmiş ve, "Ali'nin iki sağ kolu vardı, biri (Ammâr b. Yâsir) Sıffin'de kesilmişti, diğeri de bugün kesildi" demiştir (A^c *yâ-nû's-Şîfâ*, I, 518).

Hz. Ali'nin "seyfullah" unvanını verdiği Eşter pehlivan yapılı bir kumandan, aynı zamanda meşhur bir hatip ve iyi bir şairdi (Merzûbânî, s. 362). Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebû Zer el-Gıfârî ve Hâlid b. Velîd'den hadis rivayet etmiştir. Oğlu İbrâhim b. Mâlik, Ebû Hassân el-A'rec, Abdurrahman b. Yezîd, Alkame b. Kays ve diğer bazı kişiler de ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Hüsâm diye tanınan Muhammed b. Hüsâmeddin'in (ö. 875/1470) kaleme aldığı *Hâverânnâme* adlı destanın konusunu, Hz. Ali'nin Eşter ve Ebû'l-Mihcen'le birlikte doğunun hükümdarı Kubâd'a karşı yaptığı savaşlar oluşturur (Zebîhullah Safâ, s. 377-379). Bu eser, adı bilinmeyen bir mütercim tarafından kısaltılarak *Hâverzemîn* ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Muhammed Mehdi Şemseddin'in *Ahdü'l-Eşter* adlı bir çalışması vardır (Beirut 1404/1984).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VI, 213; Halife b. Hayyât, *eş-Tabakât* (Zekkâr), I, 335; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 196, 586; Belâzürî, *Fütüh* (Fayda), s. 235, 327; Dineverî, *el-Ahbârü't-tuvâl*, bk. İndeks; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 178-179, 184, 187, 189, 194; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 565-569; V, 12-13, 19-24, 47, ayrıca bk. İndeks; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 145, 297, 404; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 400-403, 420-421; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Nassâr), s. 46-48; Merzûbânî, *Mu'cemü's-su'arâ* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354 — Beirut 1402/1982, s. 362; İbnü'l-Estr, *el-Lübâb*, III, 304; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1385-87/1965-67, XV, 98; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşq*, XXIV, 16-24; Makrizî, *el-Hütağ*, II, 336; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 482; a.m.f., *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 11-12; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 102; Ziriklî, *el-A'âm*, VI, 131; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 36, 38, 45-47, 151; Zebîhullah Safâ, *Hamâseşâyî der İrân*, Tahrân 1352 hş., s. 377-379; M. Ebû'l-Fazl İbrâhim — Ali M. el-Bicâvî, *Eyyâmü'l-'Arab fi'l-İslâm*, Kahire 1394/1974, s. 359-360, 371-375; A^c *yânü's-Şîfâ*, I, 506, 518; Cl. Huart, "Eşter", *IA*, IV, 397-398; L. Vecchia Vaglieri, "al-Ashtar", *EI*² (İng.), I, 704; Ethem Ruhi Fiğlalî, "Ali", *DIA*, II, 373; Tahsin Yazıcı, "Destan", a.e., IX, 208.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

EŞTERKÜNİ

(الأشترکونی)

Ebü't-Tâhir Muhammed b. Yûsuf b. Abdillâh el-Eşterkûnî es-Sarakustî (ö. 538/1143)

Arap dili ve edebiyatı âlimi, makâme yazarı.

Endülüs'te Sarakusta'da (Zaragoza) doğdu. İbnü'l-Eşterkûnî (İbnü'l-Eşterkûyî) lakabıyla, Temimî, Mâzinî, Kurtubî ve Sarakustî nisbeleriyle de tanınır. Ailesi Endülüs'ün kuzey taraflarındaki Eşterkûn (Eşterkûy) adlı bir kalede oturduğundan bu nisbeyi almıştır. Tahsil maksadıyla Endülüs'te birçok şehri gezdi ve buralardaki âlimlerden faydalandı. Hocaları arasında, başta Ebû Ali es-Sadeffî olmak üzere İbnü's-Sîd el-Batalyevsî ve Ebû Umrân b. Ebû Telîd gibi simalar bulunan Eşterkûnî Belensiya (Valencia), Şâ-tibe (Jativa), Kurtuba (Cordoba) ve İşbiliye'de de (Sevilla) birçok âlimin talebesi olmuştur. Ayrıca Gırnata, Malaka ve İşbiliye'de bulunan bir kısım ilim adamıyla mektuplaştı ve bazılarıyla görüşmek üzere bu şehirlere gitti. Onun 508 (1114-15) ve 509 (1116) yıllarında Mürsiye'de Ebû Ali es-Sadeffî'nin yanında bulunduğu bilinmektedir (İbnü'l-Ebbâr, s. 141).

İbn Beşkûvâl, İbn Ebbâr ve Süyûtî gibi âlimler Eşterkûnî'nin Arap dili ve edebiyatı alanında derin vukufu olduğunu belirtmişlerdir. Eşterkûnî mülûkût-tavâif devri emirlerinden bazılarının sarayında önemli bir mevki elde etmiş, Meriye'de bazı emirlere kasideler yazmış ve Benî Abbâd'la da dostluk kurmuştur. Daha sonra Kurtuba'ya yerleşerek burada Kur'an ve hadis dersleri verdi. Öğrencileri ve râvileri arasında İbn Beşkûvâl, İbn Hayr, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali el-Kurtubî gibi isimler bulunan Eşterkûnî kaleme aldığı sözlük ve makâme'leriyle ünlüdür. Günümüzde gelen şiirlerinden onun güçlü bir şair olmadığı anlaşılmaktadır. Eşterkûnî 21 Cemâziyelevvel 538'de (1 Aralık 1143) Kurtuba'da vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Müselsel*. Bir çeşit sözlük olan bu eserin özelliği, "anlamları birbiriyle ilgili kelimeler" demek olan müdâhal (müdâhalât) tarzında yazılmış olmasıdır. Gulâm Sa'leb'in (ö. 345/957) *el-Müddâhal*'i ve Ebû't-Tayyib el-Lugavî'nin *Şecerü'd-dür*'ünden sonra sahasında üçüncü önemli eserdir. Müellif *el-Müselsel*'in telif sebebini açıklarken Gulâm Sa'leb'in eserini yetersiz bulduğunu, daha mükemmel bir eser ortaya koy-

mak için bu kitabı yazdığını söylemektedir. Eserin kaynağının büyük ölçüde Müberred'in *el-Kâmil*'i olduğu söylenmektedir (Süyûtî, I, 279). *el-Müselsel*'de kelimeler müterâdifleriyle anlatılmakta, müterâdifin anlamı da bir başka müterâdif kelimeyle açıklanmakta, bu şekilde devam edilerek uzunca bir zincir meydana getirilip sonunda hepsi bir kökle birbirine bağlanmaktadır. *el-Müselsel* elli babdır ve bunlar herhangi bir başlık taşımamaktadır. Her bab, içinde anlaşılması güç kelimeler bulunan örnek bir şiirle (şâhid) başlar. Müellif söz konusu kelimelerden birini seçerek silsileyi başlatır ve her babın son kelimesiyle ilgili bir başka şiirle istişhâdda bulunarak bitirir. Eser Muhammed Abdülcevâd'ın mukaddimesiyle basılmıştır (Kahire 1377/1957). 2. *el-Makâmâtü'l-lüzûmiyye*. Eşterkûnî, *el-Makâmâtü's-Sarakustiyye* ve *el-Makâmâtü'l-Şurtubiyye* diye de bilinen bu eseri sayesinde VI. (XII.) yüzyılda Endülüs'te yetişmiş en büyük makâme müellifi olarak kabul edilmiştir. Kurtuba'da telif ettiği bu kitabında Ebû'l-Alâ el-Marrî'nin üslûbundan etkilendiği ve adını da onun *Lüzûmu mâ lâ yelzem* (*el-Lüzûmiyyât*) isimli eserinden ilham alarak verdiği anlaşılmaktadır. Diğer birçok Endülüs'lü makâme müellifi gibi Eşterkûnî de eserini Harîrî'nin *el-Makâmât*'ına nazîre olarak kaleme almıştır. Nitekim Harîrî'nin eseri gibi bu kitap da elli makâmeden meydana gelmekte, bir kısım makâmelerin "makâmâtü's-suarâ, makâmâtü'n-nazm ve'n-nesr" gibi adları bulunmakta, bazılarında ise herhangi bir başlık yer almamaktadır. Üslûbu ağır olan eserde secili bir dil kullanılmış olup bu secili tarz makâmeden makâmeye farklılık göstermektedir. Ayrıca Harîrî'nin eserinde olduğu gibi bunda da iki aslî şahsiyet bulunmakta ve konusunu soytarlık ve dilencilikle arzusuna ulaşmaya çalışan bir kişinin macerası teşkil etmektedir. Eşterkûnî'nin geniş sözlük bilgisini ve güçlü bir müellif olduğunu gösteren eserde hikâyelerin şekil ve muhtevalarının birçoğu da Harîrî'nin *Makâmât*'ından alınmıştır. Bundan dolayı eser Doğu makâmeleri tarzına çok benzemektedir, ancak Endülüs halkının fert ve toplum hayatını da yansıtmaktadır. Aşırı Doğu tesiri sebebiyle bu kitabı toplumsal ve edebî tenkit yönünden bir yenilik olarak kabul etmek mümkün değildir (İhsan Abbas, *Târîhu'n-naqdî'l-edebî*, s. 501; Muhammed Rıdvân ed-Dâye, s. 358). VI. (XII.) yüzyılın başlarında Dâniyeli vezir Ebû Ca'fer Ahmed b. Ahmed, kitap-